

РОЗВИТОК ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОЇ БІБЛІОГРАФІЇ В КРИМУ (20–30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

Викладені передумови розвитку краєзнавчої бібліографії в Кримській АРСР, виділені її відмінні риси. Схарактеризована діяльність видатного історика, ученого-краєзнавця А. І. Маркевича. Висвітлений внесок у розвиток історико-краєзнавчої бібліографії Криму бібліографів В. В. Симоновського, Д. М. Єгорова, Д. С. Спиридонова, Ф. П. Максименка та ін.

Ключові слова: бібліографія, краєзнавство, Кримська АРСР.

Із середини 20-х років ХХ століття в Кримській АРСР спостерігається інтенсивний розвиток краєзнавчої бібліографії. Стабілізація соціально-економічного становища, згортання Червоного терору зумовили активізацію наукового життя на півострові. Значна плеяда талановитих бібліографів, чия діяльність розгорнулася в ту епоху, отримала можливість не лише займатися складанням каталогів і покажчиків, а й активно публікувати свої розробки.

Найважливішим документом, який зумовив подальший розвиток бібліографії в СРСР, став декрет, затверджений 30 червня 1920 року. Підписаний В. І. Леніним остаточний варіант декрету “Про передачу бібліографічної справи РСФРР Народному комісаріату освіти” поклав початок докорінній перебудові бібліографії в країні шляхом централізації та зміни її соціального змісту. Для державної бібліографії країни почалася нова епоха¹.

Згідно з декретом уся бібліографічна справа в РСФРР передавалася у відання Народного комісаріату освіти, на який покладалася “реєстрація всіх друкованих творів, що виходили в РСФРР, і публікація списків цих творів”². Наркомосу ставилося в обов’язки сприяти розвитку бібліографії, для чого він повинен був засновувати на місцях і приймати в своє відання вже існуючі Книжкові палати та їхні агентури. На нього ж покладалося видання обов’язкових постанов про безкоштовне забезпечення нововиданих друкованих творів державних та інших книгосховищ і визначення, яким книгосховищам мають доставлятися обов’язкові примірники. Для реалізації цих функцій за Наркомосом закріплювалося право видання обов’язкових правил, порушення яких спричиняло судову відповідальність³. Таким чином, декрет 30 червня 1920 року сто-

сувався насамперед налагодження системи державної бібліографічної реєстрації в країні як бази подальшого розвитку всіх інших напрямів бібліографічної діяльності. Він був прийнятий урядом країни та мав характер закону, обов’язкового для всіх відомств, установ і приватних осіб.

Питання про організаційні принципи краєзнавчої бібліографії було вперше порушено в доповіді учня та послідовника С. О. Венгерова, відомого російського краєзнавця Бориса Митрофановича Городецького (1874–1941) “Бібліографія і краєзнавство”. Він підкреслив, що краєзнавчу бібліографію слід організовувати в державному масштабі, і висловив ідею про централізацію краєзнавчої роботи в країні⁴. У грудні 1921 року в Москві було створено керівний орган для цієї діяльності — Центральне бюро краєзнавства, до складу якого ввійшли представники Петрограда, Москви та провінції. Центральне бюро краєзнавства, що розгорнуло свою роботу в подальший період, проіснувало до 1937 р. спочатку в рамках Академії наук, а потім — у системі Наркомосу, об’єднало видатну плеяду бібліографів-краєзнавців країни, здійснювало організаційне та методичне керівництво краєзнавчої роботи, зробило істотний внесок у розвиток вітчизняного краєзнавства. Бібліографія кримознавства, нарешті, отримала необхідний імпульс для стрімкого розвитку⁵.

Історико-краєзнавче вивчення Криму та розвиток регіональної бібліографії першої третини ХХ століття нерозривно пов’язані з ім’ям видатного діяча вітчизняної історичної науки, засновника краєзнавчого руху в Таврійській губернії, організатора архівної справи в Криму Арсенія Івановича Маркевича (1855–1942). Його фундаментальна праця “TAURICA”, що вийшла в трьох випусках у

1894–1902 роках⁶, є одним із найфундаментальніших історико-краєзнавчих посібників, створених у дорадянський час⁷.

Після публікації трьох частин “TAURICA” дослідник продовжував працювати над доповненням своєї картотеки. Вона збереглася⁸ і охоплює публікації про Крим до кінця 30-х років ХХ століття. Так, наприклад, видання іноземними мовами, відображені в цій картотеці, охоплюють 1931 рік, публікації, що вийшли на території СРСР, охоплюють 1938 рік. Статті журналів і газет, що з’явилися в 20–30-х роках ХХ століття, в праці А. І. Маркевича, навіть із числа тих, що виходили в Криму, були враховані вибірково. А кримськотатарська та караїмська періодика ним взагалі не розписувалася. Упущено значну частину книжкових видань тих років. Серед найхарактерніших помилок, притаманних четвертому випуску бібліографічного покажчика “TAURICA”, виокремимо такі: вміщення в покажчик праць, у назви яких входять слова, співзвучні з кримською термінологією, або авторів із прізвищами, аналогічними прізвищам кримознавців, указування статей у певних періодичних виданнях без зазначення номера та року, невірне зазначення вихідних даних. Причиною цього стала відсутність у вченого можливості безпосереднього перегляду багатьох публікацій через проблеми із зором і недоступністю ряду видань. Джерела в картотеці А. І. Маркевича не відокремлені від літератури. Загальні праці з історії Криму правильніше було б виокремити в особливий відділ, а класифікацію розділів логічніше було б зробити дрібнішою, що полегшило б пошуки. Утрудняє роботу з каталогом і відсутність алфавітного покажчика-ключа.

Уся література про Крим, наведена в картотеці за 20–30-і роки ХХ століття, розділена А. І. Маркевичем на відділи: 1) історія, археологія, археографія, нумізматики; 2) географія, етнографія, статистика, подорожі; 3) описи, спогади, біографії, белетристика; 4) природничі науки, антропологія, медицина; 5) сільське господарство, промисловість, торгівля; 6) земське та міське господарство; 7) народна освіта; 8) сектантство; 9) громадське життя та діяльність; 10) оборона Севастополя, військова та морська справа; 11) карти, атласи, види, плани, креслення; 12) періодичні видання в Таврійській губернії. Усередині відділу література розміщена в алфавітному порядку з указуванням відомих бібліографу ре-

цензій (що розміщувалися за титульною книгою картки). Наприкінці кожного відділу є каталоги зарубіжних видань. Тут також узакані деякі з існуючих рецензій⁹.

До 1929 року Арсеній Іванович підготував до друку вибірку з четвертої (що залишилася в рукопису) частини покажчика “TAURICA” обсягом 16 друкованих аркушів, де зібрав літературу з топоніміки півострова. Але бібліографу не вдалося знайти зацікавленого видавництва, і працю не було опубліковано. Можливо, відіграла роль атмосфера обструкції, створена новим поколінням краєзнавців навколо Арсенія Івановича в цей час у Криму. Доля рукопису до сьогодні не відома. Повного видання бібліографічного зібрання А. І. Маркевича так і не було здійснено. Проте четвертий випуск бібліографічного покажчика зберігся у складі зведеної картотеки, яку А. І. Маркевич продав у два етапи Державній академії історії матеріальної культури в Ленінграді. Ця картотека є складеним в алфавітному порядку переліком літератури, присвяченої Криму. Праця Арсенія Івановича ґрунтується на опису історико-літературних джерел, бібліографічних покажчиків, бібліотечних каталогів, а також газетних і журнальних статей. Більшість джерел для картотеки описувалася автором *de visu*, разом із цим використовувалося широке коло доступних бібліографічних джерел. Незважаючи на те, що цю визначну бібліографічну пам’ятку не було видано в повному обсязі, картотека містить неоціненні відомості з історії Кримського півострова першої третини ХХ століття.

Серед бібліографів цього періоду значний внесок у розвиток краєзнавчої бібліографії Криму зробив Віктор Васильович Симоновський (1869–1933). Перші історико-краєзнавчі галузеві бібліографії В. В. Симоновського відносяться до 1926 р., коли в “Бюллетене Кримського центрального статистического управління” було вміщено “Бібліографію кримського тютюництва та тютюнової промисловості”, яка відбивала 290 публікацій, а також містила анотації найзначніших праць. Після чого побачив світ найвідоміший його покажчик — “Бібліографія кримознавства”¹⁰.

До довідника ввійшли найзначніші праці про Крим, видані в 1917–1926 роках (720 назв). При складанні цього бібліографічного огляду В. В. Симоновський із міркувань збереження спадкоємності з капітальною три томною працею про Крим за попередні роки,

складеною професором А. І. Маркевичем, із відповідними змінами та доповненнями використовував його систему класифікації¹¹.

При обліку книжкових видань значне місце займають публікації російською та кримськотатарською мовами. Цей покажчик має ряд неточностей і не повний, розташування матеріалу в алфавітному порядку та відсутність довідкового апарату негативно позначилися на якості виконання. Так, на думку кримського бібліографа Є. Ю. Гопштейна, в “Бібліографії кримиознавства” було відбито лише найзначніші праці, що стосувалися півострова, видані в 1917–1924 рр., і лише частково 1925–1926 рр.¹².

“Бібліографія кримиознавства” В. В. Симоновського поділена на такі розділи: історія, археологія, нумізматики; революційний рух у Кримській АСРР, а також мемуари учасників боротьби за встановлення більшовицької влади; мінералогія, геологія, географія, біологія, ботаніка, зоологія, хімія, астрономія; соціологія, статистика, політичні партії, робітниче питання, фінансова політика, кооперація, право, управління, побут і звичаї; сільське господарство, ентомологія, промисловість, торгівля, транспорт; голод у Криму 1921–1923 рр.; медицина, курорти, соціальна гігієна; народна освіта; мовознавство; мистецтво, спів, ігри; путівники, довідники. У порівнянні з розділами, що склалися в кримиознавчій бібліографії, для підбору документів (наприклад, А. І. Маркевич), ми бачимо нові відділи: “політичні партії, робітниче питання, кооперація”, що, звісно, було віянням того часу. Покажчик цінний і зведенням опублікованих матеріалів, які вже незабаром будуть вилучені із загального доступу: наприклад, “Голод у Криму 1921–1923 рр.”, а історичні реалії будуть перекручені істориками партії.

Публікації розташовано в алфавітному порядку. Деякі з них містять анотації. Відзначимо особливу значущість цього краєзнавчого бібліографічного покажчика як одну з перших післяреволюційних універсальних праць із цієї проблематики. Праця В. В. Симоновського спиралася на значну кількість друкованих джерел. Бібліограф, на відміну від А. І. Маркевича, переглядав національну періодичну пресу Кримської АСРР, мав більший доступ до видань Держплану та Кримського центрального статистичного управління.

У наступні роки В. В. Симоновський доповнив свій покажчик, підготувавши до друку

нове видання. В особистому архівному фонді бібліографа, який відклався в Державному архіві в Автономній Республіці Крим, зберігся рукопис цього довідника обсягом 20 друкованих аркушів, у ньому налічується 1828 назв праць, у тому числі й національними мовами. Охоплено літературу з 1900 до 1926 року¹³. По суті, “Бібліографія кримиознавства” становить одне з перших у радянській історичній бібліографії систематичних видань, присвячених півострову та опублікованих безпосередньо в Кримській АСРР.

Віктор Васильович увійшов в історію української бібліографії і як перший літописець історії розвитку бібліографії кримиознавства. 1929 року він відзначав у спеціальному нарисі, що “Крим споконвіку привертає до себе увагу багатьох видатних учених. <...> Спадок, залишений різними науковими асоціаціями, й окремі дослідження у сфері вивчення Криму величезні. <...> Багато цінних праць із вивчення краю дотепер залишаються невідомими широкому колу читачів і не можуть бути використані”. Вперше бібліограф подав в одному нарисі стислу оцінку бібліографічної спадщини дорадянської епохи та детально зупинився на розвитку бібліографічних досліджень у Криму наприкінці 20-х років ХХ століття¹⁴. Стаття є унікальним джерелом про розвиток бібліографії в Кримській АСРР. Саме з неї стало відомо про наявність на цей час готового до друку рукопису четвертого випуску “TAURICA” патріарха кримської бібліографії Арсенія Івановича Маркевича обсягом 16 друкованих аркушів, що містив кримиознавчі статті та книги з історії, археології, етнографії, географії і соціології; рукописи зібрання бібліотеки “Крим” Центрального музею Тавриди (підготував Д. С. Спиридонов), підбірки кримиознавчих видань кримськотатарською мовою, що вийшли за 10 років (упорядник Осман Акчокракли)¹⁵. Усі ці унікальні матеріали були втрачені в роки репресій. Пошуки в державних архівах, особистих фондах кримиознавців не принесли поки що жодних результатів.

Серед видатних українських бібліографів, які зробили значний внесок у розвиток бібліографії Криму, особливе місце посідає Федір Пилипович Максименко (1897–1983). Ф. П. Максименко народився 4 лютого 1897 р. в селі Біленькому під Олександрівськом у родині священика. Прищеплена батьками любов до книги наклала відбиток на всю подальшу

долю Федора Пилиповича. Свою трудову діяльність він розпочав у м. Бахмуті бібліотекарем Донецького відділу народної освіти. Потім завідував Бахмутським краєзнавчим музеєм. Підсумком краєзнавчих досліджень молодого керівника музею стала публікація ним 1922 р. покажчика літератури про Донецький край¹⁶.

1922 р. Ф. П. Максименко переїхав до Києва, де вступив на історичний факультет Київського інституту народної освіти (закінчив 1925 р.). Навчання він поєднував із роботою співробітником Всенародної бібліотеки України (зараз — Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського). У 1929–1931 рр. він навчався в аспірантурі при бібліотеці. Роки роботи в головному книжковому сховищі України (1923–1933), де він займався виставково-консультаційною діяльністю, комплектуванням фондів, бібліографією, сприяли його становленню як книгознавця. У цей час Ф. П. Максименко уклав ряд невеликих рекомендаційних бібліографічних покажчиків¹⁷.

1930 року було опубліковано його бібліографічний покажчик “Матеріали до краєзнавчої бібліографії України 1847–1929: Список бібліографічних праць, що стосуються до окремих місцевостей УСРР, Бессарабії, Дону й Криму”¹⁸, який став вагомим внеском у розвиток українського краєзнавства та бібліографії регіоназнавства другого ступеня.

У ґрунтовній передмові автор зазначив, що питання порайонного вивчення держави та продуктивних сил окремих місцевостей набуло особливої актуальності. При цьому акцент ставився на регіоназнавство: “Складаючи цього покажчика, упорядник мав на меті дати, в допомогу бібліотекареві, краєзнавцю, а часом і фахівцеві, докладний реєстр бібліографічних праць, що стосуються до окремих місцевостей України”¹⁹. У порівнянні з аналогічними покажчиками дорадянської доби цей посібник вигравав за рахунок включення сюди зрізу видань 1920-х років, які стали бумом краєзнавчих досліджень у СРСР. Робота проводилася шляхом перегляду *de visu* різноманітних бібліографічних праць, комплектів періодики, каталогів спеціалізованих (в т. ч. і обласних) бібліотек, що дало змогу авторові вперше в радянській Україні зібрати інформацію про топові бібліографічні праці.

Водночас досить повним назвати представлений матеріал буде явним перебільшенням.

Це розумів і автор, який не випадково зазначив, що на цей покажчик потрібно дивитися лише як на “матеріали до майбутньої повної топові бібліографії України, а не як на закінчений, вичерпливо повний реєстр топові бібліографічних праць”²⁰.

Покажчик складається з 12 розділів. У першому — наведено загальні бібліографічні матеріали, видані в Росії й Україні, які стосуються всіх або декількох місцевостей України. Останні розділи присвячені топові бібліографічним працям, які стосуються окремих областей України, а також Бессарабії та Донського краю. Кожний розділ у свою чергу складається з п’яти підрозділів: покажчик змісту місцевої періодики; списки книжкової продукції, надрукованої в цьому регіоні; бібліографія літератури про край, виданої за його межами; списки місцевих періодичних видань, які були переглянуті при складанні покажчика.

Він розташував матеріал усередині розділів за десятковою системою класифікації. Майже для кожної області увів додаткові підрозділи: “Палеоктологія”, “Гідробіологія”, “Флора”, “Фауна”, в яких подано повний бібліографічний опис праць, що мали значні внутрішньокнижні або пристатейні покажчики. В усіх розділах є відомості про місцеві періодичні видання, що виходили, і про покажчики до них, у наявності й ряд допоміжних покажчиків до всього видання. Наприклад, “Покажчик авторів, редакторів і рецензентів”, “Покажчик предметів і географічних пунктів”, “Список місцевих періодичних видань”, що мали зведені друковані покажчики. Всього 152 записи по посібниках, що відносяться до Криму. Особлива цінність видання полягає в тому, що в ньому подано і неопубліковані покажчики (наприклад, О. А. Яната “Повна бібліографія літератури про флору Кримської Яйли”)²¹.

Спеціальний розділ “Таврія-Крим”²² містить універсальну інформацію про бібліографічну спадщину по різних галузях кримознавства. Це не лише бібліографічні покажчики, списки та огляди, а й, що важливо, пристатейна бібліографія. Звісно, наведені бібліографічні огляди з історії та етнографії Криму²³ не претендують на повноту. Насамперед за рахунок відсутності в довіднику біобібліографічних праць — місцевих біографічних словників, списків праць місцевих діячів і письменників, списків літератури про них тощо.

Проте навряд чи це зауваження можна ставити в докір бібліографу першої третини ХХ століття, якщо й на початку ХХІ століття біобібліографія, тим більше бібліографія біобібліографії залишається найменш розробленою ділянкою української бібліографії. Хоча цей покажчик не враховував першого кримознавчого бібліографічного довідника другого ступеня — праці Є. Ю. Гопштейна, що з'явилася того ж року, Ф. П. Максименко об'єктивно відмітив, що “вважаємо проте, що вона [праця Є. Ю. Гопштейна] не робить зайвим й наш покажчик в частині “Таврія-Крим”.

“Таврія-Крим” охоплює праці, видані з середини ХІХ — до 20-х років ХХ століття. Загальна кількість публікацій, що стосуються Криму, перевищує 50 назв. Праці в покажчику Федора Пилиповича розміщено в хронологічному порядку. Ця частина покажчика складається з таких розділів: покажчик до місцевих періодичних видань (“Таврические епархиальные ведомости”, “Известия Таврической ученой архивной комиссии”, “Записки Крымско-Кавказского горного клуба”, “Бюллетень Крымского центрального статистического управления”); бібліографія літератури про Таврію і Крим, яка містить короткий аналіз праць попередників; наукові установи Кримської АСРР; економіка; природа; геологія, мінералогія, палеонтологія; етнографія, антропологія; флора; фауна; медицина та гігієна; мистецтво; література; історія й археологія; географія²⁴. Крім того, в покажчик входять доповнення: бібліографічні праці, які були підготовлені до видання, але так і не були видані; місцеві видання, використані при складанні бібліографічного покажчика.

Особливу цінність “Матеріали до краєзнавчої бібліографії України 1847–1929” становлять як бібліографічне джерело для відтворення картини історії розвитку бібліографічних досліджень у Кримській АСРР. Зокрема в цей час було підготовлено в рукопису, але не видано ряд цікавих бібліографічних посібників, інформацію про яких з анотаціями та деякими даними з історії їх створення містить праця Ф. П. Максименка. Так, у покажчику міститься інформація про ряд покажчиків Є. Ю. Гопштейна: “Бібліографія періодичної преси в Криму в роки революції”, “Бібліографія преси в Криму за 150 років”, “Бібліографія антисемітизму в Криму”, “Бібліографія єврейських землеробських колоній”;

В. М. Маркова “Сходознавство в Криму”; І. Я. Неймана “Систематичний покажчик літератури про караїмів”; В. Д. Геймана “Бібліографічний покажчик книг і статей по Феодосії і її околицях” та ін. В описі відбито точні назви видань, місце, порядок і час виходу, вказано кількість томів і номерів, видавців, редакторів опублікованих праць²⁵.

Цей покажчик має важливе значення, оскільки до нього ввійшли друковані твори, які згодом виявилися під забороною і підлягали знищенню або передачі в спецховища. Оскільки наведені вище твори не відбивалися згодом у друкованих каталогах і картотеках, наявність такого довідника дає змогу виявити значну кількість невідомих джерел з історії й етнографії Криму першої половини ХХ століття. Покажчик відобразив основні тенденції радянського краєзнавства у сфері розвитку бібліографічної думки. З'явившись на його згасанні, він символічно підсумував цей період розвитку бібліографічних досліджень в Україні. Розпочатий згодом період репресій в різних сферах суспільного життя безпосередньо торкнувся і патріарха української бібліографії. Новоявлені псевдокультурологи називали його “прапором буржуазно-націоналістичної бібліографії” за розширення етнографічних кордонів українського народу. Приводом для цього саме став охарактеризований вище покажчик, а також бібліографічний огляд “Межі етнографічної території українського народу”²⁶.

1933 року Федора Пилиповича усунули від бібліографічної роботи. Він змушений був працювати обліковцем виробничого комбінату при дитячому містечку № 10. Деякий час потому йому вдалося влаштуватися бібліотекарем Другого Київського медичного інституту, а потім — завідувачем бібліографічного відділу Наукової бібліотеки Київського державного університету. З 1933 до 1947 року не вийшло жодної публікації вченого. Проте бібліографічні дослідження не були ним припинені. Перш за все було продовжено роботу над покажчиком “Матеріали до краєзнавчої бібліографії України”, який охоплював літературу 30–40-х років ХХ століття (рукопис загинув під час пожежі Київського університету 1943 р.), а також над “Матеріалами до бібліографії української книжки ХІХ ст.” (не були опубліковані)²⁷.

Аналіз виданих у 1920–1930-х роках краєзнавчих бібліографічних посібників у Крим-

ській АСРР дає змогу зробити висновок, що цей складний період ознаменувався стрімким розвитком і не менш різким спадом краєзнавчої бібліографії в регіоні. З одного боку, значний ряд посібників кримознавчого характеру містили комплекс матеріалів, підготовлених у дорадянські роки (наприклад, “TAURICA” А. І. Маркевича) і завершував попередній етап розвитку кримознавчої бібліографії. З іншого, перше радянське десятиліття стало апогеєм розвитку краєзнавчого руху не лише в Кримській АСРР, а й в усій радянській державі, що, у свою чергу, спричинило розвиток краєзнавчої бібліографії. Проте, насамкінець, розвиток цього напрямку визначався людським чинником: там, де були бібліографи-ентузіасты, розвиток краєзнавчої бібліографії отримували додатковий імпульс.

Краєзнавча бібліографія в Кримській АСРР у 20-х роках ХХ століття мала ряд відмінних від попереднього періоду рис: було усвідомлено необхідність підготовки великих бібліографічних посібників, як основи для наступних бібліографічних, у тому числі й краєзнавчих праць; необхідність створення поточних бібліографічних посібників; визнання за бібліотеками ролі організаційних центрів, разом із науковими товариствами, з ведення бібліографічних краєзнавчих карток і участі в подальшій підготовці краєзнавчих покажчиків.

Багато зі створюваних у цей період краєзнавчих посібників мали комплексний

характер: у них, інколи, поєднувалися різні підвиди краєзнавчих посібників. Заглиблювалася й удосконалювалася галузева краєзнавча бібліографія, вимальовувалася струнка система видів краєзнавчої бібліографії.

Незважаючи на те, що питання про необхідність колективної бібліографічної праці порушувалося в періодичній пресі, в створенні солідних краєзнавчих посібників у Кримській АСРР, як і раніше, переважав персональний чинник. Відсутність колективної організації праці була одним із недоліків розвитку краєзнавчої бібліографії в регіоні. Краєзнавча бібліографія півострова не розвивалася ізольовано. Вона тісно взаємодіяла зі сходознавчою бібліографією, яка гармонійно доповнювала її.

Надалі виявлення і введення в науковий обіг репресованих бібліографічних зведень і втрачених у роки Великої Вітчизняної війни покажчиків сприятиме складанню якомога повнішої бібліографії наукової спадщини краєзнавців Криму радянського періоду. Це, у свою чергу, дасть можливість відобразити об’єктивнішу картину вивчення Криму в той час. Подібне ж завдання ставили перед собою краєзнавці Криму 1929 року, коли задумували створити в Сімферополі бібліографічне товариство. Занепад радянського краєзнавства перешкодив тоді місцевим ученим здійснити це завдання, а війна, розгул політичного беззаконня в країні, депортація значної частини населення з Криму надовго наклали вето на об’єктивні бібліографічні дослідження.

Джерела та література

- 1 *Михеева Г. В.* История русской библиографии (1917–1921 гг.) / Российская нац. б-ка. — СПб., 2006. — С. 145.
- 2 В. И. Ленин и библиотечное дело. — 2-е изд: перераб. и доп. — М., 1977. — С. 270–271.
- 3 *Михеева Г. В.* История русской библиографии (1917–1921 гг.) / Российская нац. б-ка. — СПб., 2006. — С. 147.
- 4 *Городецкий Б. М.* Библиография и краеведение // Вопросы краеведения: Сб. докл., сделан. на Всерос. конф. науч. о-в по изучению местного края в Москве в дек. 1921 г., созв. акад. центром. — Н. Новгород. 1923. — С. 138–143.
- 5 *Непомнящий А. А.* Арсений Маркевич: Страницы истории крымского краеведения. — Симферополь: Бизнес-Информ, 2005. — (Биобиблиография крымоведе-ния; Вып. 3). — С. 162–173.
- 6 *Маркевич А. И.* “TAURICA”: Опыт указателя книг и статей, касающихся Крыма и Таврической губернии вообще. Вып. 1 // ИТУАК. — 1894. — № 20. — С. 1–395; То же. Вып. 2 // Там же. — 1898. — С. 92–185; То же. Вып. 3 // Там же. — 1902. — С. 47–128.
- 7 *Непомнящий А. А.* Арсений Маркевич и развитие историко-краеведческой библиографии Крыма в конце XIX — начале XX века // Историко-библиографические исследования: Сб. науч. тр. / Российская нац. б-ка. — Санкт-Петербург, 2002. — Вып. 9. — С. 66–96.
- 8 ИМК РАН НА РО. — Ф. 32, картотека А. И. Маркевича.
- 9 Там само.
- 10 *Симоновский В. В.* Библиография по крымоведению // Весь Крым, 1920–1925:

- Юбилейный сб. / КрымЦИК. — Симферополь, 1926. — С. 517–534.
- 11 Назарчук Т. Б. Розвиток історичної бібліографії Криму // Бібліотечний вісник. — 2007. — № 2. — С. 26–28.
- 12 Гопштейн Е. Е. Библиография библиографических указателей литературы о Крыме / Об-во по изучению Крыма. — Симферополь, 1930. — С. 10.
- 13 ГААРК. — Ф. Р-3318. — Оп. 1. — Спр. 25. — Арк. 2–14.
- 14 Симоновский В. В. Очерки краеведческой работы библиотек // Краеведение. — 1928. — № 8. — С. 467–476.
- 15 Симоновский В. В. Очерк библиографической работы в Крыму // Библиография. — 1929. — № 4. — С. 118–120.
- 16 Королевич Н. Ф. Бібліограф Федір Пилипович Максименко (1897–1983): Біобібліографічний нарис / Національна парламентська б-ка України. — Київ, 1996. — С. 3. — (Видатні діячі української книги; Вип. 6).
- 17 Білокін С. Наш перший бібліограф // Україна: Наука і культура: Щорічник. — Київ, 1986. — Вип. 20. — С. 394–395.
- 18 Максименко Ф. П. Матеріали до краєзнавчої бібліографії України 1847–1929 р.: Список бібліографічних праць, що стосуються до окремих місцевостей УСРР, Бессарабії, Дону й Криму / Всенародна б-ка України при Всеукраїнський АН. — Київ, 1930. — XIX, 264 с.
- 19 Там само. — С. 4.
- 20 Там само. — С. 5.
- 21 Королевич Н. Ф. Бібліограф Федір Пилипович Максименко (1897–1983): Біобібліографічний нарис / Національна парламентська б-ка України. — Київ, 1996. — (Видатні діячі української книги; Вип. 6). — С. 6.
- 22 Максименко Ф. П. Матеріали до краєзнавчої бібліографії України 1847–1929 р.: Список бібліографічних праць, що стосуються до окремих місцевостей УСРР, Бессарабії, Дону й Криму / Всенародна б-ка України при Всеукраїнський АН. — Київ, 1930. — С. 135–160.
- 23 Там само. — С. 155–157.
- 24 Там само. — С. 619–717.
- 25 Непомнящий А. А. История и этнография народов Крыма: Библиография и архивы (конец XVIII — начало XX века). — Симферополь: Доля, 2001. — С. 33–34.
- 26 Максименко Ф. П. Межі етнографічної території українського народу // Бібліотечний збірник / Всенародна б-ка України при Всеукраїнськ. АН. — 1927. — Ч. 3: Бібліографія на Україні. — С. 65–93. Бібліогр. С. 90–93, 68 назв.
- 27 Непомнящий А. А. Крымоведение в библиографических исследованиях Ф. Ф. Максименко // Студії з архівної справи та документознавства. — 2002. — Т. 8. — С. 187–190.

Татьяна Назарчук

**Развитие историко-краеведческой библиографии
в Крыму (20–30-е годы XX века)**

Изложены предпосылки развития краеведческой библиографии в Крымской АССР, выделены ее отличительные черты. Рассмотрена деятельность выдающегося историка, ученого-краеведа А. И. Маркевича. Дан анализ его фундаментального труда “TAURICA”, который является одним из ключевых историко-краеведческих пособий, созданных в период существования Крымской АССР.

Дана характеристика указателя В. В. Симоновского — “Библиография крымоведения”. Освещен вклад в развитие историко-краеведческой библиографии Крыма библиографов Д. Н. Егорова, Д. С. Спиридонова, Ф. Ф. Максименко и др.

Ключевые слова: библиография, краеведение, библиографические указатели, библиографы-краеведы, Крымская АССР.

Tatiana Nazarchuk

**Development of historico-regional bibliography in the Crimea
(20–30-years of 20-th century)**

The prerequisites of the development of regional bibliography in the Crimean ASSR are presented, its distinguishing features are allocated. The activity of the outstanding historian, scientist- student of local lore A. I. Markevich is examined. There is the analysis of its fundamental work “TAURICA”, which is one of the key historic- regional textbook, created in the time of Crimean ASSR.

There is the characteristic of indicators by V. V. Simonovskiy — “bibliography of krymovedeniya”. The contribution to development of the historic- regional bibliography of Crimea the bibliographers D. N. Yegorov, D. S. Spiridonov, F. F. Maksimenko and others is illuminated.

Key words: *bibliography, regional study, bibliographical indicators, bibliographer- students of local lore, Crimean ASSR.*

